

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Disiplininde Orta Asya Bölgesiyle İlgili Çalışmaların İncelenmesi*

*An Analyze on the Researches Held in Turkey in the post-Cold War Period
about Central Asian Region within the scope of International Relations
Discipline*

Çağla Gül YESEVİ**

Özet

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Uluslararası İlişkiler disiplininde, Türkiye’de, Orta Asya üzerine yayımlanmış çalışmaların incelenmesini ve ortak noktalarının bulunmasını amaçlamıştır. Bugüne kadar disiplinde bölge hakkında yapılan çalışmaların konuları, içerikleri, kullanılan yöntem, kuram ve yaklaşımlar analiz edilecektir. Literatürde bu alandaki önemli araştırma soruları üzerinde yayımlanan çalışmalara ulaşmak ve değerlendirmek, bölge çalışmalarına önemli katkı sağlayacaktır. Makalede alanında önemli bir tartışma konusu olan bölge ve alan çalışmaları üzerinde durulmuştur. Bölgenin isimlendirilmesi konusu değerlendirilmiştir. Bu alanda çalışan araştırmacıların çalışmalarında hangi Uluslararası İlişkiler kuram, kavram ve yaklaşımlarına öncelik vererek konuyu çalıştıkları incelenmiştir. Konuyla ilgili çalışan araştırmacıların ortak veya farklı yöntem ve yaklaşımları olup olmadığı sorgulanmıştır. Bölge ile ilgili çalışmalar siyasal rejim, sınırlar, kimlik ve bölgeselleşme üzerinden incelenmiştir. Çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplininde, Orta Asya Çalışmaları kapsamında Türkiye’de, akademik dergilerde yayınlanan makalelere ağırlık vermektedir. Makale kapsamında, Social Sciences Citation Index’te (SSCI) taranan Türkiye menşeli Bilig ve Uluslararası İlişkiler dergileri, Ulakbim/TrDizin Sosyal Bilimler veri tabanında yer alan Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Bilge Strateji, Hacettepe

* Bu çalışma, İstanbul Kültür Üniversitesi İKU-BAP 1802 kodlu "Türkistan’dan Göçün Kimlik Oluşumuna Etkisi" adlı proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. İstanbul Kültür Üniversitesi Teknoloji ve Proje Destek Birimi tarafından desteklenmektedir. Çalışmanın ilk hali, 23 Ekim 2019 tarihinde İstanbul Kültür Üniversitesi GPOT ve Marmara Üniversitesi MURCIR’ın ortaklaşa düzenledikleri Bölge Çalışmaları Çalıştay’ında “Göç ve Kimlik Bağlamında Orta Asya” başlığıyla sunulmuştur. Bu çalışmanın ilk okumasını yapan ve değerlendirmelerini sunan Doç. Dr. Özge Zihnioglu’na teşekkür ederim.

** Doç. Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ABD. cysevi@iku.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-3509-7060.

Türkiyat Dergisi, International Journal of Political Science & Urban Studies (IPSUS) (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi), Gazi Akademik Bakış, Güvenlik Stratejileri dergileri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Bölge Çalışmaları, Orta Asya, Türkistan, Orta Asya Çalışmaları, Türk Dünyası Çalışmaları, Akademik Türk Dergileri.*

Abstract

This article aims to analyze the studies published on Central Asia in the International Relations discipline and to find their common points. This article provides an overview of the main subjects, contents, methods, theories, and approaches of the studies carried out in the discipline. Analyzing existing studies on important research questions will contribute greatly to Regional Studies. The article argues regional studies, and area studies. It examines the concept of Central Asia. The article deals with the theoretical approaches used in Central Asian studies. Studies related to Central Asia have been examined referring to the political regime, identity, delimitation, and regionalism. This research has focused on Central Asian Studies in the International Relations discipline published in Turkish academic journals. In the context of this article, articles which are indexed in Turkish origin Social Sciences Citation Index (SSCI) Bilig ve Uluslararası İlişkiler and indexed in Ulakbim/TrDizin Social Sciences database Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Bilge Strateji, Hacettepe Türkiyat Dergisi, International Journal of Political Science & Urban Studies (IPSUS) (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi), Gazi Akademik Bakış, Güvenlik Stratejileri have been investigated.

Keywords: *Regional Studies, Central Asia, Turkestan, Central Asian Studies, Turkish World Studies, Turkish Academic Journals.*

Giriş: Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplinde Orta Asya bölgesi üzerine yayımlanmış çalışmaların incelenmesini ve ortak noktalarının bulunmasını amaçlamıştır. Bugüne kadar disiplinde bölge hakkında yapılan çalışmaların konuları, içerikleri, kullanılan yöntem, kuram ve yaklaşımlar analiz edilecektir. Makalede yararlanılacak çalışmaların örneklenmesi için öncelikle Social Sciences Citation Index'te (SSCI) taranan Türkiye menşeli Bilig ve Uluslararası İlişkiler dergileri, Ulakbim/TrDizin Sosyal Bilimler veri tabanında yer alan Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Bilge Strateji, Hacettepe Türkiyat Dergisi, International Journal of Political Science & Urban Studies (IPSUS) (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi), Gazi Akademik Bakış, Güvenlik Stratejileri dergileri taranmış; bölge ile ilgili yazılan makaleler seçilmiş ve incelenmiştir. Üzerinde çalışılan dergi sayısı araştırmanın başında daha geniş

tutulmuş ancak içinde bölge üzerinde hiçbir yayın olmayanlar, Ulakbim/TrDizin veri tabanında taranmayanlar, veri tabanından düşenler ve akademik erişim açısından ulaşılabilir olmayanlar¹ elenmiştir. Bunun yanında, var olan diğer yayınları gözden kaçırmamak için Google Akademik üzerinden anahtar kelimelerle (Orta Asya, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan) makaleler taranmış; böylelikle bölgeyle ilgili diğer çalışmalara da ulaşılmış, başka makaleler de analiz edilmiştir. Alanda yazılan kitaplar da başlıkları, konuları ve yazarlarının uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak gözden geçirilmiştir.

Tablo: Türkiye’de Yayınlanan Akademik Dergilerde Uluslararası İlişkiler Disiplini Kapsamında Orta Asya Bölgesiyle İlgili Makale Sayıları

Dergi Adı	Taranan Endeks ve Veri Tabanları	Yayın Yılları	Taranan Sayılar	Alanla ilgili Makale Sayısı
Bilig	SSCI	1996-2019	1-91	25
Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi	Ulakbim	1996-2019	1-28	14
Bilge Strateji	Ulakbim	2009-2019	1-19	10
International Journal of Political Science & Urban Studies (IPSUS)Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi	Ulakbim	2013-2019	1-17 (7.2,2019)	6
Uluslararası İlişkiler	SSCI	2004-2019	1-64	5
Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi	Ulakbim	2004-2019	1-30	5
İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi	Ulakbim	1992-2019	1-61 (28.2, 2019)	3
Gazi Akademik Bakış	Ulakbim	2007-2019	1-25	3
Güvenlik Stratejileri Dergisi	Ulakbim	2005-2019	1-32	2

¹ Yayınların abonelik usulüne göre erişime açılması, akademik ulaşılabilirliği engellemektedir.

Bölge Çalışmaları - Alan Çalışmaları Tartışması

Uluslararası ilişkiler bilim dalında Orta Asya ile ilgili çalışmalar üzerinde durulurken, hangi çalışmaların, bu kapsamda yer alacağı hakkında bir soru karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun cevaplandırılması kapsamında, alan çalışmaları ve bölge çalışmaları ayrımı üzerinde bir tartışmanın varlığı gözlemlenmiştir. Bölge çalışmaları ve alan çalışmaları kavramları kısaca tanımlanmıştır.

Bölge çalışmaları açısından ana sorun bölgenin sınırlarının nasıl çizileceğidir. Bölgelerin tanımlanmasının, sınırlandırılmasının zor olduğu belirtilmektedir. Bir devletin, belli bir bölgeye aidiyetinin bile zamanla değişebileceği üzerinde durulmaktadır (Archer, 1992, s. 50). Bölgesel politikalar üzerine çalışmalarda bölgenin sınırlarının coğrafi olarak çizilemeyeceği, tarihsel ortaklıklar ve bölge kimliğinin etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda, Global Politics of Regionalism adlı editoryal kitapta, bu bağlamda, Avrupa Birliği, Afrika bölgeselciliği, Avrasya bölgeselciliği üzerinde durulmuştur. Bölge sınırlarının belirleyicisi olarak bölgesel uluslararası örgütlere odaklanılmıştır (Farrell, 2005). Bölgesel düzenlerin açıklanmasında, uluslararası siyasetin yapısal özellikleri; kutuplaşma, kurumsal verimlilik ve kültür belirleyicidir. Bölgeler, siyasal ve sosyal olarak inşa edilmişlerdir.

Alan çalışmaları, belli bir bölge, alan veya ülke hakkında derinlemesine bilgi verirler. Geleneksel alan çalışmaları, üzerinde yoğunlaştıkları konu dışında genellemelere ve tanımlamalara girmekten kaçınmaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Bu bağlamda, alan çalışmalarının, küreselleşmenin etkisiyle, homojenleşmenin ve benzeşmenin önemli olduğu bir dönemde, farklı bölge ve ülkelerin iç konularına aşırı odaklanmaları, anlamlı ve gerekli bulunmamıştır. Gerçekleştirilen her alan çalışmasının, Uluslararası ilişkiler bilim dalı içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılabilir. Alan çalışmalarındaki “yerellik” ve “mahalli siyaset” ölçeğinin, disiplinin analiz yeteneğine çok az katkıda bulunacağı üzerinde durulmalıdır. Robert Hall, alan çalışmalarının desteklenmesi ve kuramsallaşması gerekliliği konusundaki talebinde, yabancı dil öğrenme ve beşeri bilimlerin (humanities), sosyal bilimlerle ilişkilendirilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Sosyal bilimlerde genel önermeler yapabilmek önem taşımaktadır. Alan çalışmaları, özellikle, evrensel geçerli düsturlara varmadan, özgün olayların incelenmesi ile sınırlı kaldıkları için eleştirilmişlerdir. Günümüzde, alan çalışmaları yapan akademisyenlerin de disiplinlerarası bir yaklaşım içine girdikleri belirtilmektedir (Katzenstein, 2002, s. 127-137).

Çok disiplinli ve disiplinler arası yaklaşımlar neticesinde, Bölge Çalışmaları, siyaset bilimi, coğrafya, ekonomi, sosyoloji disiplinleri arasında sentez yapılan

bir boyut kazanmıştır. Yönetim ve siyaset yanında güç ilişkileri, bölgesel çalışmaların önemli boyutlarıdır (Pike, 2007, s. 1143-1148). Bölgeselleşme (regionalism) devletlerin, ulus-üstü, uluslararası, bölgesel örgütlenmelerle yürüttükleri ilişki ve faaliyetleri içermektedir. Bölgeselcilik (regionalization) kavramının bir tanımına göre, devlet politikalarının nadiren etkili olduğu, piyasanın, ticari işletmelerin, şirketlerin karar ve faaliyetlerin etkili olduğu bir bütünleşme sürecidir. Bölgeselleşme, farklı bölgelerdeki bölgesel örgütlenmeleri karşılaştırır, örneğin, Avrupa bölgeselciliği ile Amerikan bölgeselciliğini AB ve NAFTA üzerinden tartışır. Alan çalışmaları ve bölge çalışmaları arasında bağ kurulması, tarihi ve siyasal içeriği olan daha fazla ampirik çalışma ile disiplinin çalışmalarının birleşmesi önerilmektedir (Breslin & Higgott, 2000, s. 341-346). Leroy Bennett ve James Oliver’ın (2015) International Organizations kitaplarının Türkçe çevirisinde regionalism, bölgeselcilik olarak çevrilmiştir (s. 284-285); bölgesel uluslararası düzenlenmelere, örgütlere yoğunlaşır. Buna göre, küçük komşu devletler grubu arasında çıkarların, geleneklerin ve değerlerin homojenliği sayesinde, coğrafi bir alan içerisinde siyasi, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanabileceği üzerinde durulur. Bölge çalışmaları, bölgeselleşme ve bölgeselcilik çalışmalarını kapsayan bir alandır. Bölge çalışmaları, siyaset, sosyoloji, kültür, uluslararası ilişkiler ve ekonomi yönünden dünyayı ve bölgeleri izlemeyi, kavramayı, ülkelerin geliştirecekleri çok yönlü ilişkiler için yaklaşımlar ve politikalar üretmeyi amaçlamaktadır. Bölge araştırmaları çerçevesinde ülkelerin tarihsel, sosyolojik, kültürel, siyasi ve ekonomi politik özelliklerinin tanınması, incelenmesi ve bu ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik perspektifler oluşturulmasına yoğunlaşır (ODTÜ, 2020). TRIP-2018 anketi verilerine göre, Türkiye’de Siyaset biliminde alt çalışma alanlarından biri alan/bölge alt çalışma alanıdır. Bölge-alan kavramı açısından ayırım yapılmadığı görülmektedir. Ankete göre, Türkiye’de Siyaset biliminde temel alt çalışma alanı, alan/bölge çalışmaları olanlar %19,5 oranındadır. Türkiye’deki akademisyenler, özellikle Türkiye, Batı Avrupa ve Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgeleriyle ilgilenmektedirler. Araştırmalarda yoğunlaşılan bölge açısından Orta Asya çalışmaları %1,3 oranındadır (Aydın & Dizdaroğlu, 2019). Doçentlik alanı olarak "Türk Dünyası çalışmaları" bilim alanının açılmış olması, konuya önem verildiğini göstermektedir. Alan çalışmaları ve bölge çalışmaları açısından bir tartışmanın varlığına rağmen bu ayırımın çok kolay bir şekilde yapılamadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde disiplinlerarası yaklaşımı benimseyen alan araştırmalarının da Uluslararası İlişkiler bilim dalına katkıda bulunduğu değerlendirilebilir.

Orta Asya Çalışmalarının Tarihi

Uluslararası ilişkiler bilim dalı açısından bölgeye ilgili çalışmaların görünür hale geldiği dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Sovyetler Birliği'nin dağıldığı, yeni cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan ettikleri dönemden itibaren çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu nedenle, araştırmam da bu dönem ve sonrasındaki çalışmalar üzerinde durmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkması ardından bu döneme atıfla anılan çalışmalar gözlemlenmiştir; bu derlemelere birkaç örnek verilecektir.

Bu kapsamda, “Bağımsızlıklarını Yeni Kazanmış Cumhuriyetler” başlığını kullanan kitap, makale ve raporlar göze çarpmaktadır (Ersanlı, 1994). Orta Asya bölgesi, bölge çalışmaları açısından, 1991 yılı ardından gündeme gelmiştir. Bağımsızlıkla birlikte üniversitelerden öğretim üyeleri bölgeye gitmişler, gördüklerini ve analizlerini kitaplaştırmışlardır (Ersanlı, 1995; Ersanlı, 1998; Ersanlı, 2002). “Bağımsızlığının Onuncu, On beşinci, Yirminci ve Yirmi beşinci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri” başlıklarıyla, beş Orta Asya Cumhuriyetini kapsayan yayınlar hazırlanmıştır (Gürsoy Naskali & Şahin, 2002; Kara & Solak, 2007; Erol & Şahin, 2013; Yılmaz, 2016). Mehmet Seyfettin Erol ve Mehmet Şahin, 2013 yılında kaleme aldıkları makalelerinde, bölge ülkelerinin jeopolitik önemleri ve enerji kaynakları üzerinde durmuşlar ve ekonomik entegrasyonu önermişlerdir. 2021 yılında “Bağımsızlığının Otuzuncu Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri” başlıklı çalışmaların yayınlanması kuvvetle muhtemeldir. Bu çalışmalarda ülkelerin ekonomileri, siyasal yapıları, dış politikaları, bölge ülkeleriyle ilişkileri, tarihsel açıdan ortaya konulmaktadır.

Orta Asya Bölgesinin İsmiendirilmesi ve Sınırlandırılması Sorunsalı

Çalışmanın odağı olan Orta Asya bölgesinin isimlendirilmesinde ve bölgenin sınırlandırılmasında farklı görüşler bulunmaktadır. Barthold (2010 s. 21), bölgeyi Türkistan olarak nitelendirir ve bölge hakkındaki ilk bilgileri, İskender'in düzenlediği sefere borçlu olduğumuzu açıklar. Buna göre, elde edilen bilgilerin, Amu Derya ve Sir Derya'nın aşağı akımlarına değil, ayrıca bu iki nehrin orta akımlarına da ait olduğunu belirtir. Djalili ve Kellner (2009, s. 18-19) Barthold'a atıfta bulunarak, tarihte bölgeye Maveraünnehir dendiğini belirtirler; Maveraünnehir, Orta Asya'da, Ceyhun (Amu Derya) ve Seyhun (Sir Derya) nehirleri arasında kalan bir coğrafi alanı tanımlar; günümüzde Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında kalan bir alandır.

Djalili & Kellner (2009, s. 18-22), Firdevsi'nin Şahnamesi'nde, bölgenin adının Turan olduğunu belirtirler. Firdevsi Şahnamesi'nde (1945, s. 188, 261, 357, 366, 371) Turan ülkesinden bahsetmektedir. Bu bölge İran'dan ayrı bir

bölgedir. Türklerin yaşadığı Orta Asya olması muhtemeldir. İran ülkesinin kuzeydoğusundaki bölgedir. 1697 yılında Paris’te yayınlanan *Bibliothèque Orientale* adlı eserinde, Feridun’un oğlu Tur’un soyundan çıkan doğuştan Türk Afrasyab (Alp Er Tunga) doğuya ve kuzeye doğru Amuderya’nın (Ceyhun) ötesinde yayılan tüm ülkenin kralıydı ve bu ülke o dönemde Turan, şimdi ise Türkistan olarak adlandırılmıştır. Bunun yanında, bölgeye Tataristan da denilmiştir (Djalili & Kellner 2009, s. 18-22). Montesquieu (1777, s. 297), *Yasaların Ruhu* adlı eserinde Sibiry’a’nın kuzeyde ve Büyük Tataristan’ın büyük Tataristan’ın güneyde olduğunu belirtir. Buhara, Türkistan, Harezmi ile Çin Tataristanı’ndan oluştuğunu belirtir. Kökenbilim bakımından, Farsçada “Türkistan”, “Türklerin ülkesi” anlamına gelir. 1911 yılına ait *Encyclopedia Britannica*’ya göre, Türkistan; kuzeyde Sibiry’a, güneyde Tibet, Hindistan ve Afganistan, batıda Hazar Denizi ve doğuda Moğolistan ile Gobi Çölü arasında uzanan bir bölgeyi tanımlar (Djalili & Kellner, 2009, s. 18-22). 11 Temmuz 1867’de, Çarlık Rejimi, başkenti Taşkent olan Türkistan Genel Valiliğini kurmuştur. 1924’te ise bu arazide Türkmenistan ve Özbekistan Sovyet Cumhuriyetleri kurulmuştur. 1920’li yıllarda, siyasal ve sosyal bir birlik anlamına gelen Türkistan yerine Orta Asya (Srednyaya Aziya) ifadesi kullanılmıştır; Kazakistan bu bölgeye dâhil edilmemiştir. Sentral’naya Aziya ya da Tsentral’naya Aziya ise Çin Orta Asyası’nı tanımlamak için kullanılmıştır (Cummings, 2012, s. 12-13). İlk defa Alexander von Humboldt, 1843 yılında, bölgeyi tanımlamak için Orta Asya (Asie Centrale) terimini kullanmıştır (Djalili & Kellner, 2009) Bölgenin isimlendirilmesinde tarihsel süreç göz önünde bulundurularak, yabancı yayınlara da referans yapılarak, bölgenin isimlendirilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Orta Asya ya da Türkistan, Batı Türkistan, bugün Orta Asya’da bulunan beş devleti, Doğu Türkistan, Çin egemenliğinde bulunan Uygur Özerk Bölgesini (Uyguristan) ve Güney Türkistan bugünkü Afganistan’ın kuzeyini kapsamaktadır (Andican, 2007; Hayit, 1975). Büyük Türkistan kavramı, bu geniş coğrafyada, Türklerin yaşadığı yerleri anlatmak için kullanılmıştır. Günümüzde de bölgeyi tanımlamak için Orta Asya ülkeleri tanımlaması yerine “Türkistan” tabirinin kullanılması gerekliliğini savunan akademisyenler bulunmaktadır (Macit, 2012; Yalçınkaya, 1997; Birsnel, 2006). Ayrıca Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Yayın Kurulu, dergilerinde yayınlanan araştırmalarda, Orta Asya: Türkistan; Türki Cumhuriyetler; Türk Cumhuriyetleri terimlerinin kullanımını uygun görmüştür.

Bölge çalışmalarında bölgenin sınırlandırılması ve bölgenin genişletilmesi sorunsalı Orta Asya bölgesi açısından da geçerlidir. Birbirine belli yönlerden benzeyen ancak ayrı ayrı analiz gereği gösteren beş Orta Asya Cumhuriyeti’ne Güney Kafkasya’da bulunan üç cumhuriyetin de katıldığı çalışmalar

bulunmaktadır. Böylelikle Güney Kafkasya’da bulunan ülkelerin de katılımıyla üzerinde çalışılması gereken ülke sayısı beşten sekize çıkmıştır. Necati İyikan’ın (2011) öğrencileriyle birlikte gerçekleştirdiği projenin ürünü olan çalışmada Orta Asya ve Kafkasya’da 1991-2010 yılları arasındaki siyasal gelişmeler ele alınmıştır. Orta Asya çalışmalarında bu ülkelerden bahsedilirken, Türkî cumhuriyetler ya da Türk Cumhuriyetleri kavramları kullanılmıştır. Haluk Alkan (2011) hükümet sistemi, demokratikleşme boyutu ve siyasal sistem üzerinde durduğu kitabında dört Türk Cumhuriyetini yani Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan’ı incelemiş ancak Tacikistan’ı dışarıda bırakmıştır. Alkan’ın çalışmalarında “Türk Cumhuriyetleri” bahsi önemlidir. Robert Canfield (1992), “Büyük Orta Asya Ortaklığı” fikrini analiz ettiği makalesinde, Büyük Orta Asya içerisine, Orta Asya’yı, Güney Asya’yı ve Güneybatı Asya’yı almıştır (s. 875-877). Büyük Orta Asya bölgesi, Akdeniz’den Çin’e kadar uzanmaktadır; UNESCO’nun 1978 yılında gerçekleştirdiği toplantının sonuç raporuna göre, Afganistan, Kuzeydoğu İran, Pakistan, Hindistan’ın kuzeyi, Çin’in batısı, Moğolistan ve Sovyet Orta Asyasını içermiştir (Djalili & Kellner, 2009, s. 18-22). Orta Asya teriminin sorunlu olduğu belirtilmiştir. Shirin Akiner, İç Asya (Inner Asia) ve Orta Asya (Central Asia) terimlerinin, Batı ve Doğu Türkistan’ı, Mançurya’yı, İç ve Dış Moğolistan’ı ve Tibet’i içermesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Sovyet döneminde, bu beş Cumhuriyet “Middle Asia ve Kazakistan” olarak tanımlanmışlardır. Ancak 1993 yılında beş devletin liderleri, kendilerinin dâhil olduğu bölgeyi Orta Asya olarak adlandırmışlardır (Cummings, 2012, s. 13-15). Bu çalışmada, bölge ülkelerinin kendi tanımlamaları olan ve genel kabul gören Orta Asya bölgesi; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletlerinin bulunduğu bölgeyi anlatmaktadır.

Orta Asya Çalışmalarında Temel Yaklaşımlar

Türk akademisi ve uluslararası akademik yazında, Orta Asya ile ilgili makalelerin giriş bölümünde jeopolitik teorilere dayanarak benzer başlangıçlar görülür. Jeopolitik, tarih boyunca hangi coğrafi bölgelerin kontrol edilmesi gerektiği veya devletlerin yayılmasına gerekçe olacak coğrafi nedenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Coğrafi bölgelerin kontrolü neticesinde dünya egemenliğini sağlamayı amaçlayanlar, genellikle Avrasya kıtasını kontrol etmeye çalışmışlardır. Avrasya bölgesinin sahip olduğu enerji kaynakları üzerinde durulmuştur. Globalleşme sürecinin, jeopolitik önem ve anlaşmazlıkları bitirmediği görülmüştür. Jeopolitik, değişmeyen coğrafi verileri ve değişen beşeri unsurları içermektedir. Beşeri unsurlar, sosyal, politik ve kültürel ve askeri değerleri kapsamaktadır (İşcan, 2004).

Sally Cummings (2012), bölgenin göçebelikle tanımlanamayacağını, uzun bir zamandır göçebeliliğin var olmadığını belirterek kitabına başlamıştır (s. 28-30). 1924-1936 yılları arasında 5 seçilmiş etno-linguistik gruba yani Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler, Türkmenler ve Özbeklere kendi milli devletleri verilmiştir. Farklılık esasından çok aynılık üzerinden analiz yapılmıştır; Sovyet mirası ortak geçmiştir ve bölgenin uluslararası yalıtılması sonucunu doğurmuştur. Kitap, kalpgâh (heartland) kavramını da tartışmaya açmış, bölge “yeni büyük oyun” açısından değerlendirilmiş, bölgenin enerji kaynakları ve boru hatları politikaları üzerinde durulmuştur. Bölge özellikle “büyük oyun” “yeni büyük oyun” kavramları ile açıklanmıştır. Zbigniew Brzezinski (2005), büyük oyunda büyük ödül elde etme yarışı üzerindeki fikirleri ortaya konmuştur. Brzezinski, Avrasya’yı sahip olduğu yeraltı kaynakları ile küresel mücadelenin sürdürüleceği satranç tahtası olarak tanımlamıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Orta Asya ve Kafkaslardaki yeraltı zenginliklerinin batıdaki ve doğudaki pazarlara ulaştırılmasıyla ilgili “yeni büyük oyunun” başladığını savunulmuştur (Edwards, 2003; Blank, 2012; Özkan, 2010; Narin, 2006; Kılıçbeyli & Emrahov 2004). Büyük oyuna odaklanılarak dış aktörlerin siyasetleri belirlenmiştir. Karşılıklı ve çatışan çıkarlar açısından Rusya ve Batılı ülkelerin bölgeye ilgisi değerlendirilmiştir. Bölgenin büyük güçler arasında nasıl bir “oyun alanı” ve “rekabet alanı” olduğu üzerinde durulmuştur (Kara, 2006). Mehmet Seyfettin Erol (2012) çalışmasında yeni büyük oyunda, asıl hedefin bölgenin iki büyük gücü olan Rusya ve Çin olduğu üzerinde durmuştur.

Klasik Jeopolitiğin kurucusu sayılan Sir Halford John Mackinder'in (1904) “kara hâkimiyet teorisi” “merkez bölge” (heartland) olarak isimlendirdiği Doğu Sibiry ve Volga havzası arasında uzanan ve Orta Asya’yı içeren geniş ova Asya-Avrupa ve Afrika kıtalarından oluşan dünya adasını denetleyebilmek için elde tutulması gereken bir bölgedir. Mackinder’a göre, merkez bölgeyi denetlemek için Doğu Avrupa’ya egemen olmak gerekmektedir. Merkez bölgeye egemen olan dünyayı denetleyecektir (Erhan, 2004).

Çalışmalarda, Mackinder’in teorisini, George Kennan, Nicholas John Spykman atıfları izlemiştir (Erhan, 2004). Liderlerin politikaları ve doktrinleri üzerinden genel açıklamalar yapılmış, yaşanan uluslararası olaylar dönemselsel olarak sıralanmış, tanımlayıcı analizler ortaya konmuştur. Bölgenin Rusya’nın “arka bahçesi” olması “Yakın Çevre Doktrini” ve Amerika Birleşik Devletleri’nin özellikle 11 Eylül saldırıları ardından “terörle mücadele” kapsamında bölgede askeri üslerle bir varlık elde etme çabası akademik çalışmanın ana konuları olmuştur. Bölgenin insan hakları konusundaki eksiklikleri, bu konuda diğer ülkelerin etki ve eğilimlerini konu alan çalışmalar da gündemdedir. Yardımların mali karşılıklarının tablolatırıldığı raporlar görülmektedir. Jeoekonomik

rekabet vurgusu ve Büyük oyun aktörlerinin bölgeye etkisi üzerinde durulmuştur. Zengin yer altı kaynakları ile birlikte Orta Asya'nın kendine özgü coğrafi yapısı ve mevcut güç dengeleri değerlendirildiğinde, bölgedeki rekabette güvenlikten ziyade ekonomik ve teknolojik unsurlarının öne çıktığı da ileri sürülmüştür (Budak, 2013) Orta Asya ülkelerinin dış ilişkilerinin incelendiği akademik yazında en fazla jeopolitik teori kullanılmıştır. Bu yaklaşım Türk ve yurtdışı akademik yazın açısından benzer özelliklere sahiptir. Sovyet Sonrası Orta Asya (Post-Soviet Central Asia) kavramı kullanılmış enerji rekabeti (Bilgin, 2005; Cummings, 2012, s.133-144; Yesevi, 2018; Özkan, 2010; Narin, 2006; Yesevi & Uysal Oğuz, 2014), enerji ilişkileri (Yazar, 2011; Tiftikçigil & Yesevi, 2015; Gökçeğöz, 2007), enerji güvenliği, boru hatları politikaları, su savaşları (Yıldız, 2012; Menga, 2017; Wegerich, 2011) ve Hazar'ın statüsü gibi konular üzerinde çalışmalar yapılmıştır.

Enerji alanı kavramı ile ilgili üzerinde durulması gereken diğer konu alt-sistem, alt-bölge incelemesi olarak "Hazar Alanı" kavramının karşımıza çıkmasıdır. Hazar Alanı, Orta Asya'nın yeni jeopolitiğinin kalbi olarak adlandırılmıştır (Djalili & Kellner, s. 12) Boru hatları savaşları üzerinde durulmuştur. Hazar Havzası'nın jeopolitiği, enerji güvenliğini, ülkelerin etki alanı mücadeleleri bağlamında bölgenin enerji kaynaklarının etkisi incelenmiştir (Turan, 2010; Yesevi & Tiftikçigil, 2015). Rekabet yanında Hazar enerji alanında bölge ülkeleri arasında iş birliği üzerinde de durulmuştur (Aslanlı, 2017). Yeni Büyük Oyun olarak isimlendirilen enerji kaynakları üzerinde gerçekleştirilmekte olan rekabet üzerinde durulmuştur. Bölge ülkelerinin birbirleriyle, Türkiye ve küresel ve bölgesel aktörlerle enerji ilişkileri incelenmiştir (İsmayilov & Budak, 2014; Kantörün, 2010). Bu çalışmalar açısından bölgenin enerji kaynaklarının miktarı, taşınma potansiyeli ve bunun uluslararası ilişkilere etkisi önemlidir. Bölgenin enerji kaynakları ve ekonomilerine dayanılarak yapılan analizlerde rakam ve grafiklerin zayıf kalması, çok disiplinli ve disiplinler arası çalışmaların gereğini ortaya koymaktadır.

Orta Asya'yı Anlamak: Siyasetin Boyutları

Orta Asya bölgesi incelenirken bölge ülkelerinin taşıdıkları benzer özellikler üzerinde durulmuştur. Benzerlikler, Sovyet mirası, uluslararası yalıtlanmışlık, otoriter siyasal sistemler, geçiş sürecinde bulunma, güvenlik sorunları ve tehditleri (Cummings, 2012, s. 145-169; Yesevi, 2013) olarak sayılabilir. Bahsi geçen yalıtlanmışlık, hem İslam dünyasından hem de kapitalist dünyadan tecridi anlatmaktadır. Rejim güvenliği çok önemlidir. Bu bağlamda gündeme

gelen konusu ise seküler rejimlere sahip bölge ülkeleri açısından “Radikal İslam tehdidi” olmuştur. İslam, Orta Asya cumhuriyetlerinde rejimi tehdit eden ana kaynak olarak makale ve kitaplarda sıkça geçmektedir. İslam kimliğinin bu ülkelerin geleceğine etkisi üzerinde durulmuştur (Türker, 2011; Davletov, 2006; Bal, 1999; Çelikpala, 2006). Timur Davletov, Orta Asya bölgesindeki dini aşırılıkları, bunların nedenlerini ve mevcut durumdan olası çıkış yolları üzerinde durmuş ve çalışmasının giriş bölümünde, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik öneminden, enerji kaynaklarından bahsetmiştir. Üzerinde durulan diğer konu “otoriter devlet” anlayışıdır. Sovyet mirası ve otoriter devlet yapısından bahsedilmektedir. Bölge ülkelerinin demokrasi kültürü açısından durumları üzerinde durulmaktadır. Demokratik kurum ve mekanizmalar oluşmamıştır. Bu ülkelerin uygulamaları, bir demokratik kültürden kaynaklanmamıştır (Matveeva, 2009; Vurucu, 2008). Nadim Macit (2012), Orta Asya ülkelerinde demokrasi kuşağı oluşturma çabalarını eleştirmiş ve bunun bölgeye yeni bir müdahale aracı olduğunu dile getirmiştir. Bekir Günay (2009), Orta Asya’daki değişimleri, sosyal genler, din ve ideolojilere değinerek açıklamıştır. Hakan Güneş (2011), Orta Asya ülkelerinin Sovyet sonrası dönemde otoriter rejimler, Başkanlık sistemi, yolsuzluk, nepotizm ve çoğulculuk karşıtı uygulamalar ile değerlendirildikleri belirtmiş ve siyasal elitlerin merkezle ilişkisini, Özbekistan ve Kırgızistan örneklerinde karşılaştırmıştır. Mehmet Seyfettin Erol (2004), Orta Asya’da iç ve dış tehdit algıları bulunduğunu belirtmiş, iç tehdit olarak genç ve hızla büyüyen bir nüfus, işsizlik sorunu; otoriter yönetimler, insan hakları ihlalleri; etnik milliyetçilik, kabilecilik ve bölgecilik sorunlarını saymıştır. Su sorunu, sınır ihtilafları ve sonucunda ortaya çıkan uyuşturucu /silah kaçakçılığı ve radikal İslam ise, bölgenin ortaklaşa paylaştığı iç sorunları oluşturmaktadır. Hazar sorunu, Rusya ve Çin ile sınır ihtilafları ve bu ülkelerin Orta Asya bölgesine yönelik emperyal yaklaşımları, Orta Asya cumhuriyetlerinin önde gelen dış tehdit algılamaları olarak görmüştür.

“Demokratikleşme” bahsi de özellikle önemlidir. Bu bağlamda Kırgızistan, “demokratikleşmenin kalesi, “ Orta Asya’nın İsviçresi” olarak adlandırılmış, önce sivil toplum kuruluşlarını gücüyle ve etkin pek çok grup ve partiyle örnek gösterilirken, 2005 ve 2010 devrimleriyle, Orta Asya’nın değişmeyen liderleri tarafından otoriter politikaları onayan, kabul ettiren ve “kötü örnek” olarak gösterilmeye başlanmıştır. Kırgızistan’ın siyasal yapısı, ulus inşa süreci ve demokratikleşme süreci çalışılmıştır. (Finkel & Brudny, 2012; Tutar, 2005; Gürbüz, 2011; Öraz, 2006; Öraz, 2012). Taner Karakuzu (2020) makalesinde Türkiye –Kırgızistan ilişkilerini, yumuşak güç aracı olarak Türk dilinin etkinliği bağlamında incelemiştir. Haluk Alkan (2012), makalesinde, dört cumhuriyet üzerinde durmuş, Tacikistan’ı analizine eklememiştir, bu cumhuriyetlerin

isteksizce bağımsızlık sürecine girdiklerini ve süreçte büyük ve çok yönlü baskılarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Alkan, çalışmasında dört Türk Cumhuriyeti yanında Azerbaycan'dan bahsetmiştir.

Türk akademisinde, tek tek ülkelerle ilgili makalelerde, ulus inşa süreçleri, dış ilişkileri, ekonomi ve enerji ilişkileri (İsmayilov & Budak, 2015; Derman & Ongarova, 2014) konu edilmiştir; Tacikistan'daki İç Savaş, Andican olayı, Kırgızistan'daki devrimler, su paylaşımı, popüler konulardır. Özellikle Türkiye ile ilişkileri analiz edilmiştir. Kazakistan'ın ulus inşa sürecinde, Kazak etnik kültürel sembolizminde özellikle Kazak diline ve Kazak tarih anlayışına önem verilmiştir (Hakim, 2009; Aitymbetov, 2015; Kafkasyalı, 2012; Yapıcı, 2009). Kazak tarihi üzerine yazan Meryem Hakim (2009), Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Kazak tarihinin, bağımsızlık sonrasında yeniden inşa edilmeye başlandığını ve Kazak tarihinin, hem eski Türk ve antik Orta Asya tarihinin hem de modern dönemdeki tüm Türk dünyasının bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Özbekistan'la ilgili olarak Özbek milli kimliğinin oluşturulması (Gürbüz, 2019; Kavuncu, 2014), sınır sorunları (Toktogulov, 2019), Fergana bölgesi (Demirci, 2012), güvenlik (Bıçakçı, 2008), çevre sorunları (Ökmen, 2000), Özbekistan'ın dış politikası (Kodaman & Haktan, 2006), üzerinde duran makaleler bulunmaktadır. Türkiye-Tacikistan ilişkileri incelenmiştir (Akçalı, 2005). Tacikistan, yaşadığı iç savaştan sonra, bütün dünya açısından en önemli düşman olarak görülen radikal İslam ve terör meselesiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tacikistan'ın bölgedeki yeri ve bölgede Fars etkisi anlatılmıştır (Kafkasyalı & Tacibey, 2012). Türkmenistan'ın kimliğinin oluşturulmasında, folklorun yeri üzerinde durulmuş ve Sovyetler Birliği döneminde siyasallaşan olan folklorun, ulus-inşa sürecindeki yeri incelenmiştir (Şahin, 2012). Yelda Demirağ ve Cem Karadeli (2006) tarafından derlenen Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya adlı kitap da "Yeni Oyun" kavramına vurguyla başlamaktadır. Yunus Emre Gürbüz'ün (2006) bölümü Kazak ve Özbek halklarının tarihiyle ilgilidir. Mehmet Dikkaya (2009), çalışmasında büyütülmüş bölgeyi yani Orta Asya ve Kafkasya'yı ekonomi-politik açılarından değerlendirmiştir. Son yıllarda bölgeyi beş Cumhuriyetle sınırlandırma daha yaygındır. Bölge çalışmaları açısından tek tek ülkelerle ilgili akademik yazında bazı konuların alan çalışması olarak görülmesi eleştirisi getirilebilecektir. Belli çalışmaların ülkelerin iç yapıları, yerel özellikleri, tarihi, kültürü üzerine derinlemesine bilgi verdiği ancak Uluslararası İlişkiler disiplinine katkısının yeterli olmadığı değerlendirilmesi yapılabilecektir (Kavuncu, 2014; Şahin, 2012).

Bölgesel ve Küresel politikalarda Orta Asya (Kafkasyalı, 2012), Çin'in Orta Asya'ya Yönelik Politikaları (Çolakoğlu, 2006; Ekrem, 2011; Caşın, 2004),

Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikaları (Erhan, 2004; Amanov, 2007; Pirinççi, 2008; İşeri, 2006), Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikaları (Hatipoğlu, 2008; Usul, 2011), İsrail’in Türk Dünyası İlişkileri (Yesevi, 2017) başlıklı çalışmalar yapılmıştır. Yesevi (2017) makalesinde İsrail’in bölge ülkeleriyle ilişkilerinin Güvenlikleştirme teorisiyle açıklamıştır. Ainur Nogayeva (2012), makalesinde, bölgede Rusya’nın bir düşman olarak algılanmadığını vurgulamış ve Çin’in geleneksel düşman olarak algılandığını belirtmiştir. ABD ise ilk iki güce nazaran bölgenin yabancısıdır ve “dost, yardımsever” imajını yerleştirme çabasıdadır. Ainur Nogayeva (2011), bölgeye ABD, Rusya ve Çin’in etkisini incelemiş ve kitabına “Büyük Oyun” vurgusuyla başlamıştır. Çalışmasını neorealizmle açıklamıştır. Rusya’nın Orta Asya Politikaları (Kamalov, 2011; İsmayilov, 2013; Efeğil, 2001) sık çalışılan konulardan biridir. Rusya’nın siyasal, ekonomik, kültürel ve enerji konularındaki baskısı ve etkisi güç ilişkileri açısından incelenmiştir. Bu bağlamda Mehmet Hasgüler ve Mehmet Uludağ’ın (2009) bölgeyi Bağlantısızlık Hareketi açısından incelemeleri farklı bir bakış açısını içeren bir çalışmadır. Komşu ülkelerin, Rusya (Bacık, 1999; Çolakoğlu, 1999; Efeğil, 2004; Yesevi, 2013; Uslu, 2010), İran, Çin (Alperen, 2018), Türkiye, Hindistan ve Pakistan’ın bölgeye etkileri üzerinde durulan bir yazın söz konusu olmuştur. Özellikle jeopolitik teoriler açısından bakış görülmektedir (Akengin, 2017; Okur, 2014) Güç ve güvenlik ilişkileri, gündemdedir. Avrasyacılık yaklaşımı ile bölge değerlendirilmiştir (Arı, 2011). Elnur İsmayilov (2013), Rusya’nın bölge politikasını Büyük Oyun ve Yakın Çevre kavramlarıyla değerlendirmiştir. Ümit Alperen (2018), farklı bir teori kullanarak, Bir Kuşak Bir Yol (BKBY) Girişimi’ni başarılı olmasında Çin’in Orta Asya ile geliştirdiği ticari ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra, Rusya ile bölgedeki iş birliği ilişkileri ve yumuşak gücünün belirleyici olacağı üzerinde durmaktadır. Makalede ayrıca diğer bölgesel örgütlenmeler olan Avrasya Ekonomik Birliği ve Şangay İşbirliği Örgütüne iki bölgesel güç olan Rusya ve Çin’in etkileri bağlamında değinilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikaları adlı kitabın yazarı Şatlık Amanov, uluslararası sistemdeki yapısal değişiklikler, sistemdeki konjonktürel değişiklikler üzerinde durmuştur. ABD’nin Orta Asya’ya dönük dış politikasının köklü biçimde değiştiğini belirtmiş, Soğuk Savaş öncesi dönem ve ABD’nin ulusal strateji belgeleri üzerinde durmuştur. Purtaş (2008), bölge güvenliği ve ekonomik sorunlar üzerinde durmuş, makale girişini, Frederick Starr’ın raporuna odaklanmıştır. ABD dış politikasında Orta Asya’nın yeri üzerinde durmuştur. Büyük Orta Asya Ortaklığı fikrini analiz etmiştir.

İran’ın Orta Asya Politikaları (Dilek, 2011; Erol, 2010; Özgüven, 2020) bu tür çalışmalardan biridir. Atay Akdevelioğlu (2004), SSCB dağıldıktan sonra İran’ın revizyonizmden uzak bir politika sergilediğini belirtir. İran’ın, coğrafi avantajına

rağmen bölgeyle ilişkileri gelişmemiştir. Bölge ülkelerinin İslami muhalefet sorunu ve bu sorunu İran'la bağlantılı görmeleri, ana neden olarak gösterilmiştir. İran'ın ekonomik ve teknolojik yetersizliği de bölgede etkinliğini sınırlandırmıştır. Hayati Aktaş (2002) ise, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini, İran faktörü üzerinden incelemiştir. Bölgenin stratejik önemi ve enerji kaynakları üzerinde durmuştur.

Avrupa Birliği'nin Orta Asya ilişkileri konulu çalışmasında Esra Hatipoğlu (2012), bölgenin istikrarının, Hazar Denizi, Karadeniz ve Afganistan'ı da içine alacak şekilde daha da geniş tanımlanabilen bir alanın tümünün istikrarı açısından da çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Orta Asya ile ilişkilerin ikinci önemli boyutu, bölge ülkeleri ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerdir. AB'nin enerji arzı güvenliği bağlamında bölge önemlidir. İlişkilerin tarihsel gelişimi, yapılan uluslararası antlaşmalar, AB yardımları üzerinde durulmuş. Ticari ve siyasi ilişkiler açıklanmıştır.

Türkiye'nin Eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişkileri, Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ilişkileri (Yılmaz, 2010), Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri (Avşar & Solak, 1994), Türkiye ve Orta Asya (Karpas, 2003), Türkiye'nin Avrasya Macerası (Aydın, 2007) başlıklarıyla makale ve kitaplar yazılmıştır. Türkiye'nin bu cumhuriyetlerle siyasal, ekonomik, kültürel ilişkileri tarihsel olarak incelenmiştir. Zakir Avşar ve Ferruh Solak'ın (1994) Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri çalışmalarında ve Meşkure Yılmaz'ın (2010) Türkiye'nin Dış Türkler politikasının analiz ettiği kitabında, dört Orta Asya Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın, Türkiye ile ilişkileri analiz edilmiş; Tacikistan, bu incelemelerde yer almamıştır. Mustafa Aydın'ın derlediği Türkiye'nin Avrasya Macerası adlı kitap üç ciltten oluşmaktadır, üçlemenin ilk kitabında küresel ve bölgesel güçlerin Orta Asya ve Kafkasya politikalarına değinilmiş, bölgenin ana sorunlarına çözüm önerileri getirilmiştir. Üçlemenin ikinci kitabında, Türkiye'nin Avrasya macerası kapsamında, Türkiye'nin, Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan sekiz ülke ile Türkiye'nin ilişkileri analiz edilmiştir. Gökhan Bayraktar (2008), bağımsızlık sonrası, Orta Asya'daki değişimi incelemiş ve bu yeni durumun Türkiye'nin güvenlik stratejilerine yansımaları üzerinde durmuştur. Hazar bölgesinin jeopolitik önemine de değinmiştir. Gamze Güngörmüş Kona (2002), doktora tezine dayandırdığı çalışmasında Türkiye-Orta Asya ülkeleri arasındaki iş birliğini, senaryo planlama metodu kullanarak açıklamıştır. Eski Devlet Bakanı Ahat Andican (2009) kitabında, Türkiye ve Orta Asya arasındaki ilişkileri tarihsel açıdan incelemiştir. Soyalp Tamçelik ve İsmail Safi (2018) makalelerinde, Türkiye'nin önemli dış politika konularından biri olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınması konusunu uluslararası hukuk açısından incelemişlerdir. İdris Bal (2000), Orta

Asya ülkelerine sunulan Türk modelini analiz etmiştir. Erel Tellal, Türkiye’nin izlediği politikanın başlangıçtan itibaren “Batı’ya dönük olduğunu” belirtmiştir. 2005 yılında yayınlanan makalesinde, son on yıllık dönemde, “Avrasya seçeneği” üzerinde çalışıldığını ifade etmiştir. Avrasya seçeneğinin Sultan Galiyev’in Turan özelemleriyle başladığını, Ziya Gökalp’in “Kızıl Elma” ülküsüyle kuramsal temellerini bulduğunu anlatmıştır. Türkiye’nin bu cumhuriyetlerin bağımsızlığından önceki tutumunu “reddiye” olarak adlandırmıştır. Sonraki dönemde Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışıldığını belirten Tellal, on yıllık bu çabalama döneminin başarısızlık olarak nitelendirilebileceğini, Dışişleri Bakanlığının yetersizliğinin, ulusalcılar ve köktendinciler tarafından doldurulmaya çalışıldığını anlatmıştır. Bölgeyi Rus etkisi ve Sovyet mirası üzerinden okuma ve bütüncül yaklaşımlar yaygındır. Ülkeler, bölge üzerinden okunmakta, farklı yapılarına az da olsa değinilmekte ancak bütünün parçaları olma görüntüsünden kurtulamamaktadırlar.

Orta Asya: Sınırların Belirsizliği, Kimlik ve Göç

Orta Asya bölgesi ile ilgili çalışmalarda kimlik ve göç çalışmaları, disiplinin sınırlarının belirsizliğini gündeme getirmektedir. Kimlik, etnik grup ve göç ile ilgili çalışmalar çok-disiplinli çalışmalardır. Bu alanda Türkoloji, Tarih, Sosyoloji ve Coğrafya bilim dallarının önemli katkısı bulunmaktadır. Kimlik konusunda Turgut Demirtepe’nin editörlüğündeki kitap önemlidir. Demokratik sorunlar, demokratik gelişim, etnik sorunlar, kimlik ve milliyetçilik kavramları, farklı Cumhuriyetlere göre incelenmiştir. Bu kitapta yerel diller ve Rusça yazından yararlanılmıştır (Sarı & Asanbayeva, 2012; Kuşçu, 2012; Demirtepe & Has 2012; Roy, 2009). Bölgenin ülkelerin tarih ve kimliğinin anlaşılmasında Stalin ve Türk Dünyası önemli bir eserdir (Gürsoy Naskali & Şahin 2007). Ferhat Karabulut (2009), Sovyetlerin dil politikaları üzerinde durmuştur. Sovyet Hükümeti ve Komünist Partisi’nin Orta Asya Türkleri üzerinde uyguladığı dil ve eğitim politikalarını, ders kitapları bağlamında ele almış, Ruslaştırma sürecinde ortaya çıkan iktidar mücadelesinin bir analizini yapmıştır. Fahri Türk’ün (2009) çalışmasında, Orta Asya ve Azerbaycan’da siyasal parti ve Halk Cephesi Hareketi programları incelenmiştir. Bu önemli çalışma, bahsi geçen belgelerin İslamcı ve Turancı düşünceye yer verdiklerini göstermiştir. Yine alan açısından konunun ele alınışı ve kuramsal bakışı ile farklı çalışmalardan biri, bölgedeki ülkelerin arasındaki sınır sorunlarını, kimlik konusu ile birlikte ele alan Altynbek Joldoshov’un (2019) çalışmasıdır. Çalışmada özcülük ve inşacılık yaklaşımları üzerinden meseleye bakılmaktadır. Farklı bir çalışma da Orta Asya’daki kadın sorunuyla ilgili Bahar Özsoy’un (2019) çalışmasıdır. Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

ve İnsani Gelişme Raporu bağlamında Orta Asya'daki beş cumhuriyette kadının durumu ele alınmıştır.

Orta Asya ve Göç bağlamında gerçekleşen çalışmalarda ise Ahıska Türklerinin göçü konusu üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Kahraman & İbrahimov, 2013; Hasanoğlu, 2016; Kolukırık, 2011; Poyraz & Güler, 2019). Göçün nedenleri ve göç süreçleri tarihsel açıdan incelenmiştir. Kahraman ve İbrahimov (2013) makalelerinde, Ahıska Türklerinin, 1944 yılında Stalin tarafından Gürcistan'da bulunan Mesheti Bölgesi'nden, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a sürülen vatansız bir azınlık olduklarını belirtmişlerdir. Çalışmada Ahıskalı Türklerin göç özellikleri ele alınmış ve Çanakkale ilinde, Ahıskalıların Türk toplumuna entegrasyonu konusuna odaklanılmıştır. Kırım Tatarlarının sürgünü ve yaşadıkları, Orta Asya'da göç çalışmaları açısından önemlidir (Öraz, 2006; Aydingün & Yıldırım, 2010; Kireççi & Tezcan, 2016; Zengin, 2020) Kırgız ve Kazak göçü üzerinde de çalışılmıştır (Sağır, 2011; Kalkan, 2007).

İş birliği ve Rekabet üzerinden Bölgeyi Okumak: Bölgeselleşme, Bölgesel Örgütler

Bölgeselleşme yaklaşımları açısından Orta Asya incelendiğinde, Christiansen'in (2005) üzerinde durduğu "hükümetlerarası yaklaşımın" etkili olduğu görülmektedir. Bölgede, devletler arasındaki görüşmeler ve pazarlıklar ardından iş birliği gündeme gelmektedir. Roy Allison'un (2008) üzerinde durduğu gibi Orta Asya devletlerinde rejimleri ve liderleri tehdit eden süreçlere karşı Rusya ile dayanışma halinde korumacı bütünleşme (protective regionalism) görülmektedir. Bölge ülkeleri bütünleşme konusunda farklı davranış biçimleri sergilemektedirler. Bölgenin güçlü devletleri Rusya başta olmak üzere Çin bu örgütlenmelerde etkindir. Bu bağlamda, akademik çalışmalarda, öncelikle Bağımsız Devletler Topluluğuna değinilmiş, Şanghay İşbirliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği üzerinde durulmuştur (Zeyrek, 2010; Çolakoğlu, 2004; Yesevi, 2014; Varol, 2013; Varol, 2014). Bütünleşme ve liberal kurumsallaşma teorileri ile gündeme gelen ve Avrupa Birliği'nin en iyi örnek olarak görüldüğü çalışmalarda, Orta Asya bölgeselciliğinin zayıf yönleri maddeleştirilmiş ve bu yeni örgütlenmeler, bölgenin yeniden Sovyetleştirilmesi sürecinin parçası olarak görülmüşlerdir. Bahsi geçen bölgesel örgütlerin liberal politikaların değil ülkeler arası ilişkilerin ürünü oldukları ve liderlerin inisiyatifi ile şekillendirildikleri belirtilmiştir. Bölgesel örgütlenmelerle ilgili yazın realist jeopolitik anlayışın izlerini taşımaktadır. Alâeddin Yalçınkaya (2019), Avrasyacılık kapsamında, Karadeniz

Ekonomik İşbirliği, Avrasya Ekonomik Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü değerlendirmiştir.

Bölgesel örgütlenmelerle ilgili çalışmalarda Joseph S. Nye’in yumuşak güç kavramına atıfta bulunulmuş, konu uluslararası ilişkilerde işbirliğini açıklayan uluslararası entegrasyon teorileri ile de anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak bu teorilerin kullanılması da Orta Asya bölgesine yönelik çalışmaların klasik realist jeopolitik teorinin güç-hegemonya tanımlamalarından uzaklaştığı anlamına gelmemektedir. Alâeddin Yalçınkaya (2006) çalışmasında, Fergana Ticaret Bölgesi önerisini getirmiş ve Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan, arasında karşılıklı işbirliğini sağlayacak yapıyı neofonksiyonalizm teorisiyle açıklamıştır. Göktürk Tüysüzöğlü (2019), Rusya ve Çin’in bölgeyle ilişkilerini yumuşak güç ve hegemonya açısından değerlendirmiş, Avrasya Ekonomik Birliği’ni anlatmıştır. Gökhan Katıtaş (2019), Asya’da bölgeselcilik ve yeni bölgeselcilik üzerinde durmuş ve bu çerçevede Çin ve Rusya’nın politikalarını değerlendirmiştir. Çin’in tarihi İpek Yolu’nu yeniden canlandırarak “Modern İpek Yolu Projesi”ni uygulamaya koyduğunu, Rusya’nın Avrasya Ekonomik Birliği’ni kurduğunu belirtmiştir. Rüştü Kaya (2019), Kopenhag Okulu kapsamında ortaya atılan bölgesel güvenlik kompleksleri teorisini makalesinde kullanmış ve Şanghay İşbirliği Örgütü üzerinde durmuştur. Fatma Aslı Kelkitli (2018), çalışmasında, Rusya’nın Orta Asya politikasını yumuşak güç kavramıyla incelemiştir. Bölgesel örgütlenmeler yanında, Rus dilinin, Rus yükseköğretim kurumlarının, Rus medyasının ve Rus kitle eğlence araçlarının etkinliği üzerinde durmuştur.

Türklük ve Türk dili kavramlarının önemli olduğu bölgesel örgütlenmelerle ilgili çalışmalar da önemlidir. Bu örgütlenmeler Rusya ve Çin’in etkili oldukları bölgeselcilikten farklıdır; Türkiye’nin ve Kazakistan’ın etkili olduğu bir kurumsallaşmayı gösterirler; kültürel işbirliği yönü güçlü, güç ve hegemonya ilişkisi etkisiz girişimlerdir. Bu makalelerde realist bakış açısı eleştirilmekte ve bölgede işbirliği açısından örneğin Türk Keneşi öne çıkarılmaktadır (Erol & Çelik, 2017). Muhittin Kaplan ve arkadaşlarının (2017), Türk Konseyi üyeleri Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan’ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda oy verme konusunda dayanışmalarını ele aldıkları çalışma, ülkelerin dış politika tercihlerinin eğilimini ölçülmesi amacını taşımaktadır. Yeni bölgeselcilik açısından Türk Konseyi ve işbirliği olanakları da çalışılmıştır (Baki, 2014). Erman Akıllı (2019) çalışmasında, TURKSOY ve Türk Konseyi’ni bölgede işbirliğini sağlayan kültürel diplomasi uygulamaları olarak görmüş, Karl Deutsch’un fikirlerine değinerek konuyu Transaksiyonalizm (Transactionalism) yaklaşımı ile açıklamıştır. Benzer şekilde, Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetleri de kültürel diplomasi ve yumuşak güç açısından değerlendirilmiştir (Ünalmiş, 2019). Eğitim fakültesi öğretim üyelerinin

yaptıkları çalışma Türk Birliği algısını ölçmeyi hedeflemiştir. Çalışma kapsamında 415 akademisyene, Türk Dünyası Algı Anketi uygulanmıştır (Bay vd., 2017). Bu bağlamda yapılan çalışmalarda bakış açısı ve kuramsal yaklaşımların değiştiği görülmektedir. Jeopolitik kuramsal yaklaşımın yerini yeni kuramsal yaklaşımların aldığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplininde, Orta Asya Çalışmaları kapsamında Türkiye’de, akademik dergilerde yayınlanan makaleler ve kitaplar üzerinde durmuştur. Makale kapsamında, Social Sciences Citation Index’te (SSCI) taranan Türkiye menşeli Bilig ve Uluslararası İlişkiler dergileri, Ulakbim/TrDizin Sosyal Bilimler veri tabanında yer alan Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Bilge Strateji, Hacettepe Türkiyat Dergisi, International Journal of Political Science & Urban Studies (IPSUS) (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi), Gazi Akademik Bakış, Güvenlik Stratejileri dergileri incelenmiştir. Bölge çalışmalarının, çok disiplinli ve disiplinlerarası yapısı, Uluslararası İlişkiler disiplininde Orta Asya bölgesi üzerine çalışmalarının sınırlandırılmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Alan çalışmalarının, bölge çalışmalarına katkıda bulunacağı görüşü üzerinde durularak, literatür incelemesinde bu tür çalışmalara da değinilmiştir. Alan çalışmalarının, bölge çalışmalarının gelişmesine katkıda bulunacağı belirtilmelidir. Alan çalışmalarının, disipline ait karşılaştırılmalı analizlerin yapılmasına imkân vereceği, bu analizleri zenginleştireceği anlaşılmaktadır. Üzerinde durulması gereken konu ise bunun gerçekleştirilen her alan çalışması için geçerli olamayacağıdır. Bazı alan çalışmalarındaki “yerellik” ve “mahalli siyaset” ölçeği, disiplinin analiz yeteneğine çok az katkıda bulunacaktır. 11 Temmuz 1867’de, Çarlık Rejimi, Türkistan Genel Valiliğini kurmuştur. 1920’li yıllarda, siyasal ve sosyal bir birlik anlamına gelen Türkistan yerine Orta Asya ifadesi kullanılmaya başlamıştır. Büyük Türkistan kavramı, bu geniş coğrafyada, Türklerin yaşadığı yerleri anlatmak için kullanılmıştır. Bu çalışmada, bölge ülkelerinin kendi tanımlamaları olan ve genel kabul gören Orta Asya bölgesi; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletlerinin bulunduğu bölgeyi anlatmaktadır. Bu çalışma, Orta Asya bölge çalışmaları açısından bir literatür incelemesidir, konuyla ilgili tüm çalışmalara ulaştığı iddiasında değildir, konuyla ilgili genel bir resim ortaya koymaktadır. Orta Asya bölgesi incelenirken bölge ülkelerinin taşıdıkları benzer özellikler üzerinde durulmuştur. Benzerlikler, Sovyet mirası, uluslararası yalıtlanmışlık, otoriter siyasal sistemler, geçiş sürecinde bulunma, güvenlik sorunları ve tehditleri olarak açıklanmıştır. Orta Asya bölgesi üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla jeopolitik teoriler

kullanılmıştır. Yakın dönemde yumuşak güç ve iş birliği açısından bölgenin çalışıldığı görülmektedir. Özellikle İngilizce kaynaklar üzerinden bölgeyi okumaya çalışma döneminin biteceği bir döneme yaklaşılmaktadır. Bölgedeki dilleri öğrenen, yayınları takip eden, akademik yaşamlarının bir bölümünü bölgede sürdüren akademisyenlerin, bölge çalışmalarının analiz düzeyinin, metodolojisinin ve kullanılan kuramların çeşitlenmesini sağlayacakları ve özgün eserler ortaya koyacakları anlaşılmaktadır. Uluslararası ilişkiler bilim dalı açısından bu önemli gelişme, Türkiye’de, Orta Asya bölgesinin farklı yönleriyle, daha kapsamlı ve derinlemesine değerlendirilmesine yol açacaktır. Böylelikle, bölgenin mevcut durumu, uluslararası arenaki yeri daha iyi anlaşılacaktır. Bölgedeki sorunlar yanında iş birliği alanları konusunda akılcı değerlendirmeler yapılabilecektir. Bu kapsamda yapılacak yeni akademik çalışmalar, bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- 📖 Akçalı, P. (2005). Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Tacikistan İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 5(2), 138-160.
- 📖 Akdevelioğlu, A. (2004). İran İslam Cumhuriyeti’nin Orta Asya ve Azerbaycan Politikaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 129-160.
- 📖 Akengin, H. (2017). Türk Dünyası ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerine Jeopolitik bir Değerlendirme. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-11.
- 📖 Akıllı, E. (2019). Turksoy, Turcic Council and Cultural Diplomacy: Transactionalism Revisited. *Bilig*, 91, 1-25.
- 📖 Aktaş, H.(2002). Türkiye’nin Orta Asya’daki Politikasında İran Faktörü. *Bilig*, 20, 1-24.
- 📖 Alkan, H. (2012). Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Kurumsallaşma Süreci: Geçen Yirmi Yılın Bir Bilançosu. *Bilig*, 61, 1-30.
- 📖 -----. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar. Ankara: USAK.
- 📖 Allison, R. (2008). Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2), 185-202.
- 📖 Alperen, Ü. (2018). Bir Kuşak Bir Yol Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası. *Bilge Strateji*, 10(19), 17-38.
- 📖 Amanov, Ş. (2007). ABD’nin Orta Asya Politikaları. İstanbul: Gökkuşbu.

- Andican, A. (2007). *Turkestan Struggle Abroad: From Jadidism to Independence*. Haarlem: SOTA.
- (2009). *Osmanlı'dan Günümüze: Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Doğan.
- Archer, C. (1992). *International Organizations*. London: Routledge.
- Aslanlı, A. (2017). Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi. *Bilig*, 83, 27-51.
- Avşar, Z., & Solak, F. (1994). *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*. Ankara: Vadi.
- Aydın, M. & Dizdaroğlu C. (2019). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler: TRIP 2018 Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler*, 16(64), 3-28.
- Aydın, M. (2007). *Türkiye’nin Avrasya Macerası (1989-2006): Avrasya Üçlemesi I*. Ankara: Nobel.
- (2007). *Türkiye’nin Avrasya Macerası (1989-2006): Avrasya Üçlemesi II*. Ankara: Nobel.
- Aydın, A. & Erdoğan, Y. (2010). Perception of Homeland among Crimean Tatars: Cases from Kazakhstan, Uzbekistan and Crimea. *Bilig*, 54, 21-46.
- Bacık, G. (1999). Son Emperyalizm Denemesi Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Rus Yayılmacılığı. *Bilig*, 10.
- Bal, İ. (1999). Türk Cumhuriyetlerinde İslam Kimliğinin Dünü, Bugünü ve Türkiye ile İlişkilere Etkisi. *Bilig*, 8, 65-77.
- (2007). Uluslararası Politikada Türk modelinin Yükselişi ve Düşüşü. *Bilig*, 14, 1-16.
- Barthold, V.V. (2010). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bassin, M. (2011). Klasik ve Yeni Avrasyacılık: Geçmişten Gelen Devamlılık. *Bilge Strateji*, 2(4), 117-135.
- Bay, E. vd. (2017). Türk Dünyası Birliği Algısı. *Gazi Akademik Bakış*, 11(21), 55-85.
- Bayraktar, G. (2008). *Orta Asya ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejileri*. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Bennett, A. L. & Oliver, J. (2015). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: BB101.
- Bıçakçı, S. (2008). Andijon’da Nima Bo’ldi?: Özbekistan’da Terör, Güvenlik Ve Demokrasi. *OAKA*, 6, 1-17.
- Bilgin, M. (2005). *Avrasya Enerji Savaşları*. İstanbul: IQ.

- 📖 Birsell, H. (2006). Eski Dünyanın Karanlık Yüzü: Orta Asya Jeopolitiği. İstanbul: IQ.
- 📖 Blank, S. (2012). Whither the New Great Game in Central Asia?. US Army Research, 185.
- 📖 Breslin, S. & Higgott, R. (2000). Studying Regions: Learning From the Old, Constructing the New. New Political Economy, 5(3), 341-346.
- 📖 Brezezinski, Z. (2005). Büyük Satranç Tahtası. İstanbul:İnkılap.
- 📖 Budak, T. (2013). Orta Asya’da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye. Bilge Strateji, 5(9), 125-142.
- 📖 Canfield, R. (1992). Restructuring Greater Central Asia: Changing Political Configurations. Asian Survey, 22(10), 875-877.
- 📖 Caşın, M. H. (2004). Değişen Uluslararası Konjonktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Orta Asya ve Pasifik Eksenindeki Yeni Parametreleri. Ertan Efeğil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı (Ed.), Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği içinde (s. 273-325). İstanbul: Gündoğan.
- 📖 Chrisitansen, T. European Integration and Regional Cooperation. The Globalization of World Politics. Ed. John Baylis, Steve Smith. Oxford: Oxford University, 2005: 579-577.
- 📖 Cummings, S. (2012). Understanding Central Asia: Politics and Contested Transformations. New York: Routledge.
- 📖 Çelikpala M. (2006). Sovyetlerden Günümüze Orta Asya ve Kafkasya’da Vehhabilik ve Siyasal İslam. Yelda Demirağ, Cem Karadeli (Ed.), Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya içinde (s.213-240). Ankara: Palme.
- 📖 Çolakoğlu, S. vd. (2006). 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin–Orta Asya İlişkileri. OAKA, 2, 38-55.
- 📖 Çolakoğlu, S. (1999). Çin-Sovyet İttifakı döneminde Orta Asya. Bilig, 8, 1-14.
- 📖 ----- (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin. Uluslararası İlişkiler, 1(1), 173-197.
- 📖 Davletov, T. B. (2006). Orta Asya’da Dini Ekstremizm Yaygınlaşabilir mi? Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3(4), 177-183.
- 📖 Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. Savunma Bilimleri Dergisi, 11(2), 554-568.
- 📖 Demirtepe, T. & Has, K. (2012). Siyasal Rejim Değişiminin Sosyal Etkisi: Kırgızistan’da Nüfus Hareketliliği ve Dış Göç Algısı. Turgut Demirtepe (Ed.),

- Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik içinde (s.237-252). Ankara: USAK.
- 📖 Derman, G. S. & Ongarova Y. U. (2014). Kazakistan'ın Enerji Politikası. *Turan* 6(22), 81-91.
- 📖 Dikkaya, M. (2009). Orta Asya ve Kafkasya: Dönüşüm Süreci ve Uluslararası Ekonomi- Politik. İstanbul: Beta.
- 📖 Dilek, K. (2011). İran'ın Orta Asya Politikaları. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- 📖 Djalili, M. R. & Kellner, T. (2009). Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB'nin Bitiminden 11 Eylül Sonrasına. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- 📖 Edwards, M. (2003). The New Great Game and the New Great Gamers: Disciples of Kipling and Mackinder. *Central Asian Survey*, 22(1), 83-102.
- 📖 Efgil, E. (2001). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası. *Bilig*, 16, 1-24.
- 📖 Ekrem, E. (2011). Çin'in Orta Asya Politikaları. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- 📖 Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 123-149.
- 📖 Erol, M. S. & Çelik, K. E. (2017). Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), 15-32.
- 📖 Erol, M. S. & Şahin, M. (2013). Bağımsızlıklarının 20. yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011). *Karadeniz Araştırmaları*, 37, 111-136.
- 📖 Erol, M. S. (2010). İran'ın Orta Asya Politikası. Tayyar Arı (Ed.) Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine içinde (s. 439-471). Bursa: MKM Yayıncılık.
- 📖 ----- (2004). Orta Asya'da Güvenlik Sorunları. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 1, 85-112.
- 📖 ----- (2012). Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 1-20.
- 📖 Ersanlı, B. (1994). Bağımsızlığın İlk Yılları: Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- 📖 ----- (2002). History Textbooks as Reflections of the Political Self: Turkey (1930s and 1990s) and Uzbekistan (1990s). *International Journal of Middle East Studies*, 34(2), 337-349.
- 📖 ----- (1995). Türk Cumhuriyetleri Kültür Profili Araştırması. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

- 📖 -----(1998). Türkmenistan’da Toplum ve Kültür. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- 📖 Farrell, M, vd. (2005). Global Politics of Regionalism: Theory and Practise. London: Pluto Press.
- 📖 Finkel, E. & Yitzhak M. B. (2012). No more colour! Authoritarian Regimes and Colour Revolutions in Eurasia. *Democratization*, 9(1), 1-14.
- 📖 Firdevsi (1945). Şehname-1. (Çeviren Necati Lugal ve Kenan Akyüz). İstanbul: Maarif Vekaleti.
- 📖 Hayit, B. (1975). Türkistan: Rusya ve Çin Arasında. İstanbul: Otağ Yayınları.
- 📖 Gökçegöz, S. (2007). Orta Asya ve Hazar Bölgesinde Mevut ve Planlanan Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(5), 157-193.
- 📖 Günay, B. (2009). Orta Asya’da Arayış, Sosyal Gen ve Yeni Modelleri. *Bilge Strateji*, 1(1), 3-23.
- 📖 Güneş, H. (2011). Başkanlık, Parlamentarizm ve Yerel Ağlar: Özbek ve Kırgız Siyasal Sistemlerinin Yeniden Düzenlenmesi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 45, 23-43.
- 📖 Güngörmüş Kona, G. (2002). Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları. İstanbul: IQ.
- 📖 Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan’da Tarih Yazıcılığı ve Millî Kimlik: Özbeklerin Göçü ve Timur Örneğinde. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 277-301.
- 📖 -----. (2006). Kazak ve Özbek Halklarının Tarihi. Yelda Demirağ, Cem Karadeli (Ed.), *Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya içinde* (s. 17-48). Ankara: Palme.
- 📖 -----. (2011). Orta Asya’nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 419-450.
- 📖 Gürsoy Naskali, E. & Şahin E. (2002). Bağımsızlıklarının 10. yılında Türk Cumhuriyetleri. Haarlem: SOTA.
- 📖 Gürsoy Naskali, E. & Şahin, L. (2007). Stalin ve Türk Dünyası. İstanbul: Kaktüs.
- 📖 Hakim, M. (2009). Kazakistan’daki Tarih Anlayışı ve Uluslararası Boyutları. *Bilig*, 50, 51-64. Aitymbetov, N. vd. (2015). Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy. *Bilig*, 75, 1-20.
- 📖 Hasanoğlu, İ. (2016). Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(1), 1-20.

- 📖 Hasgüler, M. & Uludağ, M. (2009). Üçüncü Dünya Yolunda Rusya ve Orta Asya. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 41, 39-60.
- 📖 Hatipoğlu, E. (2008). Avrupa birliği - Orta Asya ilişkilerinde yeni bir stratejiye doğru (mu?). OAKA, 3(5), 1-25.
- 📖 İsmayilov, E. & Budak, T. (2015). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası. Bilgesam Analiz.
- 📖 İsmayilov, E. (2013). 21. Yüzyıl Rus Dış Politika Doktrinlerinde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 1(1), 87-105.
- 📖 İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. Uluslararası İlişkiler, 1(2), 47-79.
- 📖 İşeri, E. (2006). Amerika'nın Soğuk Savaş Sonrası Büyük Stratejisi, Avrasya Heartland'ında Petrol ve Boru Hatlarının Geopolitiği. Yelda Demirağ, Cem Karadeli (Ed.). Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya içinde (s.49-64), Ankara: Palme.
- 📖 İyikan, N. (2011). Orta Asya ve Güney Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: 1991-2010. İstanbul: Hiperlink.
- 📖 ----. (2011). Orta Asya ve Kafkasya. İstanbul: Hiperlink.
- 📖 Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 19(2), 303-326.
- 📖 Kafkasyalı, A. (2012). Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklal Mücadelesi Tarihine bir Bakış. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 167-192.
- 📖 Kafkasyalı, M. S. (2012). Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- 📖 Kafkasyalı, M. S. & Tacibey, R. (2012). Kurgusal Kuruculuktan Kurgusal Politikalara. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 239-266.
- 📖 Kalkan, M. (2007). Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri. Türklük Bilimi Araştırmaları, 21, 123-141.
- 📖 Kamalov, İ. (2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- 📖 Kantörün, U. (2010). Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye. Bilge Strateji, 2(3), 87-113.
- 📖 Kaplan, M., Yuvacı, A., & Armanov, S. (2015). One Nation, Many Voices? External Cohesion of the Turkic Council States in the United Nations General Assembly (1993-2011). Bilig, 73, 125-150.

- 📖 Kara, E. H. (2006). Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 103-111.
- 📖 Kara, A. & Solak, F. (2007). Bağımsızlıklarının 15. yılında Türk Cumhuriyetleri. Ankara: TOBB.
- 📖 Karabulut, F. (2009). İktidar ve Meşrulaştırma Mücadelesinin Odağı Orta Asya: Sovyetlerin Dil ve Eğitim Politikaları. *Bilig*, 50, 65-96.
- 📖 Karakuzu, T. (2020). Türkiye - Kırgızistan İlişkilerinde Yumuşak Güç: Türk Dili. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 74-89.
- 📖 Karpat, K. (2003). Türkiye ve Orta Asya. Ankara: İmge.
- 📖 Katıtaş, G. (2019). Asya’da Çin ve Rus Bölgeselciliği: Modern İpek Yolu Projesi ve Avrasya Ekonomik Birliği. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7, 119-141.
- 📖 Katzenstein, P. J. (2002). Area Studies, Regional Studies, and International Relations. *Journal of East Asian Studies*, 2(1), 127-137.
- 📖 Kavuncu, A. Ç. (2014). Özbekistan’da Merkez-Yerel İlişkisi: Taşkent Mahalleleri Üzerine Bir Deneme. *Bilig*, 71, 123-146.
- 📖 Kaya, R. (2019). Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7, 53-71.
- 📖 Kelkitli, F. A. (2018). Rusya’nın Egemen Demokrasi Modelinin Orta Asya Devletleri Üzerindeki Etkisinin Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 157-175.
- 📖 Kılıçbeyli, E. H. & Emrahov, M. (2004). Büyük Oyundan Yeni Büyük Oyuna (1920-2002). Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı (Ed.), *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği içinde* (s. 113-133). İstanbul: Gündoğan.
- 📖 Kireççi, M. A. & Tezcan, M. (2016). The Predicament of the Crimean Tatars, Past and Present. *Bilig*, 77, 1-26.
- 📖 Kodaman, T. & Haktan, B. (2006). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 413-442.
- 📖 Kolukırık, S. (2011). Sürgün, Toplumsal Hafıza ve Kültürel Göç: ABD’deki Ahıska Türkleri Üzerine Bir Araştırma. *Bilig*, 59, 167-190.
- 📖 Kuşçu, I. (2012). Ulus İnşası Sürecinde Kazakistan’da Etnik Geri Dönüş Göçü Siyaseti ve Etkileri. Turgut Demirtepe (Ed.), *Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik içinde* (s. 175-206). Ankara: USAK.
- 📖 Matveeva, A. (2009). Legitimising Central Asian Authoritarianism: Political Manipulation and Symbolic Power. *Europe-Asia Studies*, 61(7), 1095-1121.
- 📖 Menga, F. (2017). *Power and Water in Central Asia*. London: Routledge.

- Montesquieu (1777). The Sprit of Laws. (iki cilt) The Online Library of Liberty (2004).
- Musabay Baki, P. (2014). Avrasya’da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi. Bilge Strateji, 6(11), 133-162.
- Nadim, M. (2012). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Demokrasi Kuşağı Oluşturmanın Planın/ Arap Baharının Neresinde? Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 21-68.
- Narin, M. (2006). Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye’ye Katkıları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 6(1), 151-167.
- Nogayeva, A. (2012). ABD, Rusya ve Çin’in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler. Bilig, 62, 183-204.
- (2011). Orta Asya’da ABD, Rusya, Çin: Stratejik Denge Arayışları. Ankara: USAK.
- ODTÜ. “Bölge Çalışmaları Doktora Programı: Amaç”, <http://ars.metu.edu.tr/tr/amac>. (Erişim tarihi, 24 Ocak 2020).
- Okur, M. A. (2014). Jeopolitiğin Klasik Metinleri ve Avrasya’nın Kalbi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 14(2), 73-104.
- Orsam. (2012). Türkiye’nin Eski Sovyet Cumhuriyetleriyle Münasebetlerinin Özellikleri.
- Ökmen, M. (2000). Çevre Sorunlarının Sistemler-üstü Niteliği ve Orta Asya. Bilig, 14, 17-27.
- Öraz, S. (2006). Stalin Dönemi Sürgün Politikası Sonrası Bir Mücadele ve Tepki Örneği: Kırım Tatarları. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 6(2), 411-422.
- (2006). Tribal Connections within the Political Processes: The Case of Kyrgyzstan. Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, 2, 78-91.
- (2012). Kırgız Siyasii Hayatında Aşiretçilik ve Klan Siyaseti. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 211-238.
- Özgüven, F. (2020). İran’ın Orta Asya Politikasında Yumuşak Güç: Tacikistan Örneği. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 11(1), 90-106.
- Özkan, G. (2010). Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği. Gazi Akademik Bakış, 4(7), 17-40.
- Özözen Kahraman, S. & İbrahimov, A. (2013). Kafkaslar’dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale’de Ahıska Türkleri. Ege Coğrafya Dergisi, 22(2), 77-90.

- Özsoy, B. (2019). Türk Cumhuriyetlerinde Kadın Sorunsalı: Uluslararası Raporlar Işığında Türk Cumhuriyetlerinde Kadınların Mevcut Durumu. *Bilig*, 89, 171-192.
- Pike, A. (2007). Editorial: Whither Regional Studies? *Regional Studies*, 41(9), 1143-1148.
- Pirinççi, F. (2008). Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Orta Asya Politikaları: Beklentiler ve Gerçeklikler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 207-235.
- Poyraz, T. & Güler, A. (2019). Ahıska Kimliğinin Göç Sürecinde İnşası: Amerika’ya Göç Eden Ahıska Türkleri. *Bilig*, 91, 187-206.
- Purtaş, F. (2008). The Greater Central Asia Partnership Initiative and Its Impacts on Eurasian Security. *OAKA*, 3(5), 115-130.
- Roy, O. (2009). Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi. İstanbul: Metis.
- Sağır, A. (2011). Sürgün Sosyolojisi Bağlamında Van-Ulupamir Kırgız Türkleri ile Oş-Kardenizli Türkler Üzerine Uygulamalı ve Kıyaslamalı bir Çözümleme. *Turkish Studies*, 6(6), 263-286.
- Sarı, Y. & Asanbayeva, Ç. (2012). 1990 ve 2010 yıllarında Güney Kırgızistan’daki Etnik Çatışmalar: Nedenler, Benzerlikler ve Farklılıklar. Turgut Demirtepe (Ed.), *Orta Asya’da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik içinde (s.99-139)*. Ankara: USAK.
- Şahin, H. İ. (2012). Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 285-306.
- Tamçelik, S. & Safi, İ. (2018). Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics. *Bilig*, 86, 1-22.
- Tanrıseven, Oktay. (2004). Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü. Ertan Efeğil, Elif Hatun Kılıçbeyli ve Pınar Akçalı (Ed.). *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği içinde (s.327-350)*. İstanbul: Gündoğan.
- Tellal, E. (2005). Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği. *Uluslararası İlişkiler*, 2(5), 49-70.
- Tiftikçigil, B. Y. & Yesevi, Ç. G. (2015). Türkiye’nin Enerji Görünümü: Stratejiler ve İlişkiler. İstanbul: Der’in.
- Toktogulov, B. (2019). The Failure of Settlement on Kyrgyz-Uzbek Border Issues: A Lack of Diplomacy. *Bilge Strateji*, 19, 85-106.
- Turan, A. P. (2010). Hazar Havzası’nda Enerji Diplomasisi. *Bilge Strateji*, 2(2), 43-72.
- Tutar, H. (2005). Kırgızistan’daki Son Gelişmeler üzerine bir Değerlendirme. *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 169-181.

- 📖 Türk Ocakları ve Ankara Ticaret Odası. (2007). Bağımsızlıklarının 15. yılında Türk Cumhuriyetleri.
- 📖 Türk, F. (2009). Azerbaycan ve Orta Asya'da Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Turancı Siyasi Hareketler (1989-2007). *Bilig*, 51, 205-230.
- 📖 Türker, T. (2011). Radicalization of Islam in Central Asia: Theory, Trends and Propects. *OAKA*, 6(11), 51-74.
- 📖 Tüysüzoğlu, G. (2019). Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği ve Kuşak - Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi. *Gazi Akademik Bakış*, 13(25), 163-188.
- 📖 Uslu, N. (2010). Orta Asya ülkeleri arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları. *Tayyar Arı* (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine içinde* (s.229-260). Bursa: MKM.
- 📖 Usul, A, R, vd. (2011). Avrupa Birliği'nin Orta Asya'ya Yönelik İnsan Hakları Siyaseti: Retorik ve Realpolitik. *OAKA*, 11, 75-89.
- 📖 Ünalımsı, A. N. (2019). Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü. *Bilig*, 91, 137-159.
- 📖 Varol, T. (2014). Energy Impact of Coming Eurasian Union and Relations between Russia and Turkey. Leonid E. Grinin vd. (Ed). *Globalistics and Globalization Studies: Aspects & Dimensions of Global Views içinde* (s.209-222). Uchitel.
- 📖 ----- (2013). Eurasian Union: A Utopia, a Dream or a Coming Reality? *Eurasian Journal of Business and Economics*, 6(12), 43-62.
- 📖 Vurucu, İ. (2008). Türk Dünyasında Demokrasiyi Anlamaya Giriş (Kazakistan Merkezli Bir Çözümleme). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 389-408.
- 📖 Wegerich, K. (2011). Water resources in Central Asia: regional stability or patchy make-up? *Central Asian Survey*, 30(2), 275-290.
- 📖 Yalçınkaya, A. (1997). 1856'dan Günümüze Türkistan. İstanbul: Timaş.
- 📖 ----- (2019). Avrasyacı Bölgeselleşme Girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7, 85-100.
- 📖 ----- (2006). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan Arasında Fergana Serbest Ticaret Bölgesi Projesi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 34, 67-104.
- 📖 Yapıcı, U. (2009). Sovyet Sonrası Estonya ve Kazakistan'da Devlet Merkezli Tarih Yazımı Süreçlerinin Milliyetçilik Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi. *OAKA*, 4(8), 1-24.

- 📖 Yazar, Y. (2011). Enerji ilişkileri bağlamında Türkiye ve Orta Asya ülkeleri. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- 📖 Yesevi, Ç. G. & Oğuz Uysal, C. (2014). Energy and Climate Change Policies of Russia and China. Filiz Katman (Ed.). Global Climate Change, Environment and Energy: Global Challenges and Opportunities to Global Stability içinde (s.165-182). New Castle: Cambridge Scholars.
- 📖 Yesevi, Ç. G. & Yavuz Tiftikçigil, B. (2015). Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis. International Journal of Energy Economics and Policy, 5(1), 27-44.
- 📖 Yesevi, Ç. G. (2014). Avrasya’da Güvenliğin İnşası: Şangay İşbirliği Örgütü. Mensur Akgün, Çağla Gül Yesevi, Sylvia Tiryaki (Ed.). Küreselleşen Dünyada Farklı Sorunlar Farklı Perspektifler 2014 içinde (s.105-122). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- 📖 -----. (2014). Orta Asya’da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği. Mensur Akgün, Çağla Gül Yesevi, Sylvia Tiryaki (Ed.) Küreselleşen Dünyada Farklı Sorunlar Farklı Perspektifler 2014 içinde (s.87-103). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- 📖 -----. (2014). Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.) Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi içinde (s.479-501). İstanbul: Beta.
- 📖 -----. (2013). Avrasya’da İşbirliği ve Bütünleşme Sürecinde Uluslararası Örgütlerin Rolü. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri Kitabı içinde (s.251-270). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, 2013.
- 📖 -----. (2018). Considering Pipeline Politcs in Eurasia: South Stream, TurkStream and TANAP. Bilge Strateji, 10(18), 97-130.
- 📖 -----. (2017). Güvenlikleştirme Teorisi Açısından İsrail’in Türk Dünyası Politikası. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 115(227), 133-162.
- 📖 -----. (2014). New regionalism in Post-Soviet Territory: Evolution from Eurasian Economic Community to Eurasian Economic Union, Mediterranean Journal of Social Sciences, 5(23).
- 📖 -----. (2013). Security Threats in Central Asia. International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, 5(2), 26-38.
- 📖 Yıldız, D. (2012). Orta Asya’daki Saatli Bomba: Su Sorunu. İstanbul: Truva.
- 📖 -----. (2012). Orta Asya’nın Stratejik Suları. İstanbul: Truva.

- 📖 Yılmaz, M. E. (2010). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Orta Asta Türk Cumhuriyetleri İlişkileri. Tayyar Arı (Ed.) Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine içinde (s.419-438). Bursa: MKM Yayıncılık.
- 📖 Yılmaz, M. (2016). Bağımsızlıklarının 25. yılında Türk Cumhuriyetlerinin Temel Sorunları. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 225, 121-140.
- 📖 ----- (2010). Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle: Türklerin Dünyası. Ankara: Kripto.
- 📖 Zengin, Ü. N. (2020). Identity of Crimean Tatars. Bilig, 91, 163-184.
- 📖 Zeyrek, C. (2010). Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü. Ege Akademik Bakış, 10(3), 871-884.